

A szőlőpásztor bére a személyét terhelő felelősséghez képest aránytalanul kevés volt. Kommenciós levelek, bérlevelek és egyéb írásbeli megállapodások is hangsúlyozzák a felelősségét, mert a kerülőknek nemcsak gyümölcs- és szőlőérés idején, hanem egész éven át különös figyelemmel kellett többször is körüljárni a szőlőhegyet. „A pásztor köteles nemcsak nyáron, télen is gyakran kitekinteni a szőlőbe de nem kitekinteni hanem körül menni rajta.”

A szőlőgazdák másként fizették a mozgékonyabb embereket, a fegyverrel bánni tudókat, viszont kevesebbet kaptak a testileg gyengébb, idősebb szőlőpásztorok. A bérként szereplő gabonaneműek mennyisége és minősége, a pénzbeli fizetés gyakori változása a közelmúltig azt bizonyítják, hogy esztendőközön át viták folytak a szőlőőrzők felfogadása idején. A bérjuttatások gyakori változásában a gazdasági viszonyok érkező hatásai tükröződnek. Sok esetben a pénzsűke, a gabonaárak alacsony szintje befolyásolta a pásztorbérek gyakori ingadozását. Tapasztalhatók a spekulációs alkudozások is, pl. a kommenciós rozs mellett kapott 20 fillér mezsgyepénz a búzára való áttérésnél 10 fillérre lecsökkent.

Károk felmerülése esetén a pásztor anyagilag is felelősséggel tartozott. „Köteles minden kárért felelni a mely kárt igazolni nem tudná az a saját bérét terhelni.”

„Pásztor minden olyan kárért felelős melyet nem tud igazolni vagy is urát nem tudja adni becslés útján pásztor megfogja fizetni.”

A bérvisszatartással romlott a viszony a gazdaközönség és a pásztor között. 1945 után szűnt meg a kártérítésnek bérlevonással való kiegyenlítése. Ekkor a természetbeni bér mellett azután helyet kap a pénzben fizetett bér és a társadalombiztosítási járulék. Állandó és biztonságos bérjövédelmet jelentett már a rendeletileg megállapított kollektív pásztorbér bevezetése.

Pásztorbér

1948-ban	744 liter rozs, társ.	140 Ft	(Dobos-szőlő)
1949-ben	230 liter búza társ.	128 Ft	
1961. II. 22.	3150 Ft	társ. bizt. díj	368 Ft (Dobos-Dugó-szőlő)
1964. II. 24.	3200 Ft	társ. bizt. díj	368 Ft
1967. VI. 18.	3200 Ft	társ. bizt. díj	368 Ft
1972. VII. 30.	3142 Ft	társ. bizt. díj	368 Ft

Az 1948–1972. években már csak 4 hónapra terjedt ki a pásztor szolgálati ideje, megszűnt a szőlőt ért károkért az egész éven át tartó felelősség is.

Dr. Faggyas István

Önkormányzat és érdekvédelem a drávaszögi Alfalukban I.

Az *Alfaluk*: *Laskó* (Lug), *Várdaróc* (Vardarac) és *Kopács* (Kopačevo) Baranyában mindig is jellegzetes aprófalvak voltak: lakosainak a száma csak kivételes időszakokban haladta meg az ezret. Az ekkora lélekszámú településeken mindenki ismerte egymást, sohasem volt szó bonyolultabb közösségről, ezért nem alakultak ki összetettebb vezetői testületek. A kis falusi társadalmak irányítását és ügyes-bajos dolgainak intézését a kevésbé tagolt vezetői testületek gyakorolták, amelyek tulajdonképpen már a jobbágykorban is működtek, s a földesurak akarata végrehajtóinak számítottak. Némi önállósággal is rendelkeztek, amely főképp a közösség tagjai egymás közötti viszonyának a szabályozására, a vagyónvédelemre, a közösségi munkák szervezésére és irányítására stb. vonatkozott. A falusi önkormányzati és érdekvédelmi szervezet az évszázadok során megcsontosodott: a XVIII. századtól – ekkor már az *Alfaluk*ban is voltak ilyen szervezetek – struktúrája alig alakult át, bár közben hatásköre némileg módosult. A XIX. század második felében országos változás következett be: „a falusi önkormányzatot központilag egységesen rendezték, de lényegében nem

változtattak rajta”¹. Gyökeres fordulat – ameddig a dolgozat is áttekintést ad a *drávaszögi* viszonyokról – voltaképpen csak 1945 után állt be.

A falusi önkormányzat és érdekvédelem képviselői

A falusi vezetői, irányítói testületek tagjai olyan férfiak voltak, akik a köztiszteletet a földesúr iránti hűségükkel, vagyoni helyzetükkel, erkölcsi magatartásukkal, példamutatóssal, tapasztalataikkal vívták ki. Megválasztásuk látszólagos volt, a földesúr jóváhagyása nélkül aligha iktathattak be bárkit is hivatalába. Ez az ellenőrzés akkor is megmaradt, amikor a hűbérúr már nem gyakorolta beleszólási jogát: helyette a szolgabíró ügyelt a bíró- és egyéb választásokra. Az önkormányzat szerveződések a hatalom állandóan jelen volt. Így arra is akadt példa, hogy az uradalom érdekeivel szembeszegülőt gáncsolták, működését lehetetlenné tették. Szalai József 1838-ban és 1839-ben sikeres kopácsi bíróként működött, s a község kétszer is megválasztotta esküdtnek (1840, 1841), ám 1842-ben kibuktatták ellenfelei, a nagybirtok érdekeit képviselő konzervatív járási vezetők, amiért szót emelt a hatalmi visszaélések ellen.²

A bíró

Az elmúlt századok során a bírók fontos szerepet játszottak a faluközösségek életében: előljárók voltak, intézkedéseikkel földesuraikat szolgálták, biztosították a felettes hatóságok rendelkezéseinek végrehajtását. Ténykedésük idején igazsági, igazságszolgáltatási és gazdasági feladatokat láttak el, ezenkívül magasabb szervek előtt képviselték a községet. Ők hajtották be az adókat és szolgáltatásokat is. Az 1851. december 31-én kiadott Sylvester-pátenst és a vele egyidejűleg kibocsátott kabinetirat szerint a községi közigazgatás hatáskörébe az általános közigazgatási ügyek tartoznak; a községi előljárók, köztük a bírók is, kötelesek közreműködni a felettes hatóságok által kibocsátott minden közügyet érintő rendelkezés végrehajtásában.³

A bírót a feudalizmus idején maga a földesúr a három személyre tett bírójelölési joga alapján választotta ki. Egy XVIII. századi adat is ezt példázza: „Az úrbéres okmányokat az uradalom által állított (a kiemelés az enyém – L. K.) bíró őrzi.”⁴ A földesúri hatalom megszűnése után, 1848-tól kezdve a faluközösségek a községi főszolgabíró jelöltjei közül választhattak bírót, az 1871-ben megszavazott községi törvény értelmében pedig emellett a saját jelöltjükre is szavazhattak. Ez az önkormányzat erősödését és a feudális viszonyok elhalásának kezdetét jelentette. A bírói funkciót fokozatosan a vagyonos családok tagjai szerezték meg.

Háborús időkben mindenki menekült a bíróságtól, ezért a közigazgatás tisztviselési kötelezettséget vezetett be, azaz a jobbágyok, a falvak lakói sorrendben – többnyire a házak egymásutániséga szerint – viselték a tisztséget. Ennek a rendelkezésnek az emlékét őrzi az a *Drávaszögben* ismert szólás: *Sorban megy, mint Kőben a bíróság*. A szólásban szereplő *Kő* helység a legkisebb falu, ahol inséges időkben senki sem kerülhette el a teherrel járó bírói tisztséget.

A bíró igen fontos személy volt, hiszen mindhárom falu mindegyik lakosa a faluközösséget érintő ügyekben tőle függött. Ő őrizte az urbariális okmányokat.⁵ Ezenkívül a hazatérő szabadságos katonára a helybeli bírónak volt köteles átadni kisebb útlevelét.⁶ Ügyelt a szabadságos katonákra, s abban az esetben, ha valamelyikük bejelentés nélkül távozott el a

¹*Kósa László: Hagyomány és közösség. Magyar népi kultúra és társadalom. Kozmosz Könyvek. Bp., 1984. 65. old.*

²*Rozs András: A kopácsi jobbágyok úrbéri pere a bellyei uradalom ellen 1842–1858. In.: Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyv 7. Eszék, 1985. 189–225. old.*

³*Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Akadémiai, Bp., 1976. 91. old.*

⁴*Baranya megye leírása. OSZK Pb. Kézirattár, Fol.Lat. 1083. 29/v.*

⁵Ugyanott: 29/v., 32/v., 36/r.

⁶Tulajdonképpen szabadságos levél.

helyesből, a bíró erről azonnal jelentést küldött a járási hatóságokhoz⁷ (Baranya megye leírása II a., 29/v., 35/v.). Munkakörébe tartozott az évenkénti számadások elkészítése és bemutatása a kerületi (uralmi) tisztnek⁸. Továbbá gondoskodott arról, hogy havonta a katonai csomóponton – mivel az *Alfaluk*ban nem állomásoztak katonai alakulatok, a XVIII. században pl. a bosoki csomóponton tartottak el katonákat – a falvak átadják a lóporciót és az abrakadagot¹⁰. Ő volt megbízva a falu pecsétjének és okleveleinek őrzésével is. A terhek viselése mellett a tisztség előnyökkel is járt. A XVIII. századi forrás mondja: a *laskói* „bírónak az a haszna, hogy az uradalom mentesíti őt a szolgáltatások alól”¹¹. De ugyanígy a *várdaróci* és *kopácsi* bíró is mentességet élvezett az uradalomnak járó szolgáltatások tekintetében, s a ráeső természetbeni katonai porcionális szolgáltatásokat a falu közös jövedelméből fizették ki.¹²

A bírót rendszerint három, majd egy évre választották, szótöbbséggel. A tisztséget nem lehetett visszautasítani. Ellenkező esetben akár száz forint pénzbüntetéssel is sújthatták az illetőt. A választásokra általában november elsején került sor, s a bírók naptári évenként váltották egymást. Hivatalba lépésükkor esküt tettek a gyülekezet előtt, amely tulajdonképpen a faluközösséget is megtestesítette. Az eskü szövegét vagy a lelkész, vagy magasabb rangú világi tisztviselő olvasta az eskütevőnek, aki mondatonként elismételte, vagy egyetlen szóval a felolvasottakat elfogadta, felesküdt rá. *Kopácsról* 1798-ból maradt fenn bírói esküformula¹³: „Az Igaz Isten, ki Atya, Fiú és Sz. Lélek, tellyes Sz. Háromság, Egy bizony örök Isten, téged úgy segéllyen a te igaz Hitedben, úgy álgyon meg és úgy boldogíttson, hogy ebben a te Bírói Hivatalodban melyre az Istentől és Emberektől választották, hiven és igazán eljársz. Az Úr, kinek képét viseled, igazán féle és tisztán tiszteled. A Méltóságos Uraságnak reád bízandó dolgait tehetséged szerint véghez viszed. Az Isten Dicsőségét néző dolgokra, u. m.: Templomra, Parochiális Házakra, Scolára és ezekhez tartozandó dolgokra hűségesen gondot viselsz. Az isten szolgálainak, Prédikátornak és Schola Mesternek jövedelmeket annak idejében beszolgáltatod. Az Isten Szent Nevét káromlókat, az Urnak szombattyát holmi alávaló (egy szó olvashatatlan L.K.) semmire kellő dolgokat, kártyázásokat, helytelen játékokat megtöroket és más egyéb bűnösöket megbünteted. Esküdt Társaiddal minden jó dolgokban egyet értesz. Helység megmaradására s annak hasznára, valamint tudod, tehetséged szerint elköveted. Az Helység jövedelmét nem pazérlod, nem tékozolod, magad hasznára nem fordítod, sem semminémü szükségre el nem költöd, hanem valamint tulajdon magadét takargatos és oltalmazod. Törvénytételben, láttatásban Személyt nem válogatsz, a lakosnak és a Jövevénynek, az Özvegynek és az Árváknak igaz törvényt szolgáltatatsz. Az adásban, bevésben, Frospontozásban igaz sort és rendet tartasz. Senkinek sem Attyafiságért, sem barátságért nem kedvezel, hanem mindenben az egy igazságot követed. Amikor pedig Isten elhozza Esztendődet, mindenekről igazán számot adsz. Mindezeket Istennek kegyelme, s segedelme veled lévén tehetséged szerint bételleyesíted. Isten tégedet úgy segéllyen” (Presbiteriális jegyzőkönyv, 1775–1873. 3. 1.)¹⁴

A legrégebbi adat a bíróról a török hódoltság idejéből maradt ránk, az 1554-ben szerkesztett török adólajstromban¹⁵ közlik a *laskói* bírók nevét.¹⁵ *Várdarócon* az 1840 és 1851

⁷Értsd: a főszolgabíróhoz, a szolgabíróhoz vagy az esküdt assessorához. *Baranya megye leírása*. I.h.: 29/v., 35/v.

⁸Az összeírás nem oldalszámozott, hanem levélszámozott (fóliált), így pl. a 29. recto és a 29. verso oldal ad ki egy levelet.

⁹Az „officiális disztrictualis” a nagyobb uradalmakban, mint amilyen a *bellyei* volt, az egyes uradalmak, kerületek vagy körzetek ispánjait jelenti.

¹⁰*Baranya megye leírása*. I.h.: 29/v.

¹¹Ugyanott: 37/r.

¹²Ugyanott: 34/r.

¹³Az *Alfaluk* a legkorábban reformált települések közé tartoznak. A református egyháznak rendkívül fontos szerep jutott az öngazgatás szervezetének kialakításában is. Az esküszövegeket egyházi jegyzőkönyv őrizte meg. Tanulságos a formulák sorrendje! Legelől a *tóbíró* esküszövege áll (*Lábadai Károly*: *Kopácsi vízielet*. Fórum. Újvidék. 1987. 18–19. old.), mivel a falu halászatból tartotta el magát. Ezt követi a *bíró*, a *kisbíró*, a *jegyző* és a *bába* eskütételének formája.

¹⁴Az esküszöveg felett ez áll: Formula Juramenti Judicis Primarii.

¹⁵*Káldy Nagy Gyula*: *Baranya megye XVI. sz.-i török adóösszeírásai*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Bp., 1960. 103. sz.

között választott bírók jegyzéke maradt fenn. Kopácson a XVIII. századtól.¹⁶ 1810-ig folyamatos a bírók névsora.¹⁷ A listákból jól látszik, hogy akik tudásukkal, bölcsességükkel, szorgalmukkal kiérdemelték a közösség bizalmát és elismerését, azok kétszer vagy többször is bírói székhez jutottak. A névsort gondosan vezették az egyházi jegyzőkönyvekben, fontos volt tudni, ki mikor volt bíró, hiszen a falu egy-egy jelesebb eseményét úgy tartották számon, hogy mely személy bíróságában történt, pl.: „A Parochiális ház a Templom Északi oldala felől készült 1792-dik esztendőben, Mihó János Ö. Bíróságában”¹⁸.

A bíró esküdtársaival (a XVIII. század végén *Laskón* 3, *Várdarócon* és *Kopácson* 4–4 esküdt volt¹⁹) és a jegyzővel együtt „kormányozta” közösségének életét. Megbízásának lejártakor számadást nyújtott be az előjárásnak. A laskói bíróé 1870-ből maradt ránk.²⁰ A leköszönő álló cédulaházat, ahol a járlatokat kezelték, egy *belyei* mészárosnak adta kézbe, s ezáltal az épület többé nem felelt meg rendeltetésének. Az előjáróság a bírót arra kötelezte, hogy „három ho leforgása alatt akár pedig annak a becsü szerént eszközlendő árát a fenti határ idő alatt a községi pénztárba fizesse be”. *Szabó* János beismerte hibáját, s kötelezte magát a kár megtérítésére. Miután kiegyenlítette a „felmerült nehezményt”, az új bíró, *Kögyesi* János kezelésre átvehette a 804 forint és 9 krajcár „pénztár maradványt”.

Számos proverbiumban²¹ (*Lábadi*, 1986) szó esik a bíróról, s legtöbbször olyan szentenciák fogalmazódnak meg, amelyek a jó, becsületes, pártatlan tisztségviselő ismérvei. A pontos, megbízható embernek azt mondják: Olyan pontos vagy, *hogy holnap bíró lehetsz. A Bagoly is bíró az odújában* proverbium jelentése: mindenki a maga ura a saját házában. *A bírónak két füle legyen*, azaz a tárgyilagos bírónak mindkét felet meg kell hallgatnia. *Az okos bíró elfelejti a komaságot*, arra figyelmeztet, hogy nem lehet tárgyilagos az, aki elfogultságot érez rokonai, ismerősei iránt. Ha valaki elfogultan ítéli meg saját tetteit, arra illik a *Ki-ki kegyes bíró magának. Rossz bíró, ki ajándékra néz* közmondás értelme: csak a hitvány bírót, hivatalnokot lehet megvesztegetni. *Senki sem lehet bíró a maga ügyében* azt jelenti, hogy senki sem dönthet elfogulatlanul a saját ügyében. Annak emléket, hogy a hosszú pereskedésből csak a törvénykezőknek volt hasznuk, a *hosszú pörön a bíró a nyertes* proverbium őrzi.

Egy beugrató találásban²² is szerepel a bíró: *Melyik bírónak van a legnagyobb kalapja?* – kérdezik. *Amelyiknek legnagyobb a feje* – válaszolja rá a kérdezt.

A bíró nemegyszer a tréfalközlés célpontja is volt: *Kopácson* anekdotaszerű történetet mesélnek a tudálékoskodó daróci²³ bíróról. „Nagyon régen történt ez a daróci falu végén. Egy teknősbéka ment át az úton. Amint megpillantották a daróciak, odasereglettek. El nem tudták képzelni, mi lehet az. Elfutottak a bíróért, mert az okos ember volt. A daróci bíró azt mondta: – Ez valahonnan jött, ez valahova megy, ez valami”.²⁴

A tóbíró

A falvakat körülölelő vizekben a halászati jog mindig azt a földesurat illette, akinek a tulajdonában volt a halászóterület. Ezt a jogot ki lehetett bérelni. A XVIII. század végén *Kopácson* ezt a *Halászati Társaságba* tömörült halászok csoportja meghatározott időre jó

¹⁶ *Baranyai Júlia* is közli a névsort. *Vízbevező nyomokon*. 2. kiad. Fórum. Újvidék, 1977. 112–114. old.

¹⁷ *Presbiteriális jegyzőkönyv*. A kopácsi ref. egyház Presbiteriális gyűléseken hozott végzéseinek, egyházi követeléseknek, ajándékozásoknak Jegyző könyvei 1775-dik évtől kezdve 1873-ig, 170–171. old.

¹⁸ *Ách László*: A Laskói Ref. Eklésia Protocolluma, 1821. 10. o.

¹⁹ In.: *Baranya megye leírása*: I.h.: 30/v., 34/r., 37/r.

²⁰ Eredetije a pécsi *Baranya Megyei Levéltárban*, másolata a *Laskói Helytörténeti és Néprajzi Gyűjteményben* található.

²¹ *Lábadi Károly*: *Ahogy rakod tüzed*. Drávaszögi magyar proverbiumok. Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék, 1986.

²² *Lábadi Károly*: *Hold letette, Nap felkapta*. Drávaszögi magyar találósok. Magyar Képes Újság, Eszék, 1982. 54. old.

²³ *Várdaróci*.

²⁴ *Kristóf József*: 67 é., (1981).

pénzért megváltotta. A felmerülő vitás ügyek rendezésére tóbirói státust hoztak létre. A megválasztott az előjárókkal együtt jogerősen ítélezhetett. A *Tó Bíró Esküvésének Formáját*²⁵ ugyancsak a református egyház jegyzőkönyve²⁶ őrizte meg: „Az Igaz Isten, aki Atya, Fiú és Szent Lélek, telyes Szent Háromság, egy bizony örök Isten, tégedet úgy segéllyen, úgy adjon és úgy idvezítsen, a te Igaz Hitedben, hogy a te Halász Biróságodban, melyre a Felséges Uraságtól és a közönséges Halászi társaságtól választottal, a te tisztvedben és hivatalodban hivenn és igazánn el jársz. A Felséges Uraságnak járandó harmad részt igazánn és fogyatkozás nélkül ki adod. A tóra és rekeszre magad dolgainak félre való tételével hűségesen gondot viselsz. A tóból való jövedelmet nem pazérlod, magad hasznára nem fordítod, hanem annak idejében azt az egész Halászi Társaságnak minden hiba nélkül kezéhez adod, és igazánn elosztod. Az hal vevő kereskedőknek az halmérésben kárt nem okozol, sőt a Felséges uraságnak alkujá szerint igaz másálás és fontolás szerint az halakat adod. Az Isten szegényeiről, az Ekklesia Szükségérő és az Egyházi szolgákról el nem felejtkezel, sőt azokhoz tartozandó Veiszeknek meg készítettetésére s meg igazíttatására hűséges gondot tartasz. Amidőn a Halászásnak ideje eljő, a Felséges uraság parantsolattýára az halászó sereget minden fogyatkozás nélkül kiállítod. A Halászok között pert, patvart, zenebonát és háborúságot indítókat fenýíted, és az Elöl Járókkal meg is bünteted. Isten tégedet úgy segéllyen.”

Az esküvési formát 1800 körül írták be. Érdemes egy pillantást vetni a fontossági sorrendre is: a *kopácsi* tisztségviselők között legelső helyen a *tóbiró* esküvési formája áll, csak azt követi a bírói hivatalba lépő és a többi hivatalt elfoglaló esküszövege, nyilván nem véletlen a sorrend, hiszen akkoriban a halászat adta *Kopács* népének a fehér kenyert. A választás által elnyerhető hivatal nemcsak hatalommal, jogokkal, hanem kötelezettségekkel (felügyelet a bérleti díj megfizetésére, a jövedelem igaz elosztása stb.) is járt, amelyek világosan meg vannak fogalmazva az esküszövegben is.

A tóbiró tisztséges jogkörmódosításokkal egészen az 1940-es évekig fennmaradt. Az utolsó tóbiró Dani Imrő²⁷ és Kristóf Áron volt. Őket a földdel rendelkező közbirtokosság választotta meg és fizette. A halásztól átvették a halat, lemérték, s a kereskedőknek továbbadták, ezenkívül ügyeltek a rét rendjére, nyugalmára, távol tartották az orvhalászokat. Munkájukat még egy fizetett hajdú is segítette. A halért kapott pénzt a teljesítmény arányában osztották szét. A tóbiró évi bérét pénzben fizették ki, de emellett járt neki még főzőhal²⁸ is.

A borbíró

A XIX. századtól kezdve jelentős bevételi forrást jelentettek a kocsmák. A község pénztára szépen gyarapodott, mert jó felárral mérték az italt. A községi tulajdonban levő kocsmák felügyeletét, ellátását, ügyes-bajos dolgait a borbíró, később a pincemesternek is nevezett személy látta el. A borbíró a falusi közigazgatás középárgú vezetője volt. Az esküdtek közül választották e tisztségre, s számadással a falubírónak, illetve esküdtársainak tartozott. Legfontosabb feladata a bor, a pálinka, később a sör beszerzésének, kocsmáltatásának ellenőrzése volt.

A község tulajdonában levő kocsmát az előjáróság évente bérbé adta. Jelentkeztek a bérlők, akik csaposként, kocsmárosként szerettek volna dolgozni. Az esküdtek elbeszélgettek a jelöltekkel, s a legmegfelelőbbre, többnyire a legmagasabb bérleti díjat felajánlóra szavaztak. Ha megkapták az italméresi jogot, akkor csak a község által vásárolt italféleségeket mérhette. Mert ha a csapos a maga borát is árulta volna, erősen csorbította volna a község jövedelmét, amely tekintélyes summát jelentett minden esztendőben. A kopácsi nagykocsmában – amelynek cégtábláján sokáig diszelgett, hogy „Itt a világ közepe, ki nem hiszi jöjjön be!” – például jó halfogáskor a halászok két nap alatt négyszáz liter bort is megittak!

A borbíró két ellenőr kíséretében járt italt vásárolni, akiket ugyancsak az esküdtek közül jelöltek ki. Az ordináncos, a falu kocsisa vitte őket a *Hegyalja* jó borairól ismert falvaiba. A

²⁵Lábadai Károly: *Kopácsi vízi élet*. 1987. 18–19. old.

²⁶*Presbiteriális jegyzőkönyv*, 1775–1873. 3. old.

²⁷Tájszó = Imre.

²⁸Egy család heti szükséglete 4–5 kg hal volt.

jó minőségű bort megvették és hazaszállították. A hordókat legurították a kocsmá pincéjébe, ászokra²⁹ állították, s dugóját viasszal lepecsételték. A hordókra krétával ráírták, hogy milyen bor (fehér, fix³⁰, vörös) van bennük, ezenkívül szerepelt a bor tulajdonosának neve, a vásárlás időpontja, hogy tudják, ha nem fogy el hamar, mikor kell lefejtetni.

Tanúk jelenlétében a borbíró felnyitott egy hordót a csaposnak, s a benne levő bor mennyiségéről elismervényt kért tőle. A kocsmáros csak ezután mérhette az italt. Ha elfogyott, az előre megállapított italárat befizette a falu pénztárába, s újabb hordót nyitottak fel neki. A vendégeinek természetesen a beszerzési árnál magasabb áron mérte az italt, mert az árkülönbségből származott a haszna.

A borbíró csak vásárláskor kapott némi útiköltséget. *Kopácson Czövek János, Várdarócon Bóli Ferenc* volt az utolsó borbíró. A megbízási idő három évre szólt, s a feladatkör ellátása megtiszteltetésnek számított, nem illett visszautasítani, hiszen e tisztségre mindig csak olyan embert választott a közösség, aki minden tekintetben feddhetetlen volt.

A jegyző

A falu alkalmazottja volt. Rendszerint nem a közösség tagjai közül került ki, hiszen írástudónak kellett lennie, valamint jogi ismeretekkel is rendelkeznie kellett. Írásos teendőket látott el, vezette az előjárósági gyűlések jegyzőkönyveit, valamint rá volt bízva a falu vezetősége határozatainak végrehajtása, ezenkívül „azokat a körözvénnyeket, amelyeket a szolgabíró bocsát ki, a lakosok előzetes összehívása után a jegyző teszi közhírré, anyanyelven”.³¹ 1777-ben már mindhárom falunak volt jegyzője. A várdaróciak fizették legjobban hivatalnokukat: a természetbeni juttatásokat is beszámítva évente negyven forintot kapott. A laskói és kopácsi tiszttviselő fizetése csak harminc forintot tett ki. A jegyzők mind a számadások vezetésében, mind a folyamódványok megírásában járatosak voltak.³²

Hivataluk elfoglalásakor esküt tettek a gyülekezet előtt, amellyel megfogadták, hogy lelkiismeretesen, elfogulatlanul, a falu érdekeit szem előtt tartva munkálkodnak. 1798-ból fennmaradt egy kopácsi esküszöveg.³³

A bába

Még századunk elején is mindhárom faluban képesítés nélküli, de tapasztalt, öregebb asszonyok segédkeztek a szülések levezetésében, a gyermekágyas asszonyok és újszülöttek ápolásában. *Kiss Lajos* írja az egész *dél-alföldi szegényparasztság* mindennapi sorsát, műveltségét bemutató munkájában³⁴, hogy „Először (...) saját magán, aztán másnál segített, s ha egyszer próbálta: ajánlkozott, szívesen feltisztálta a szülő asszonyt. Felkapták. Maga nevezte ki magát bábasszonynak. Abban az időben a bába megtanította a lányát, alighogy az betöltötte huszadik évét. Tudni kell azt is, hogy a bábák irigyek voltak, nem mondták és nem mutatták a másinak az ismertető jelenségeket és eljárásokat.” A szakma „kitanulása” az Alfalukban sem történt másképp, hiszen itt is a kényszer s a körülmények voltak a fő irányt adó mozzanatok, s természetesen ügyesség és rátermettség is kellett ahhoz, hogy valakiből elismerten jó bába váljék. A bába a falu közigazgatási és érdekvédelmi szerveinek tartozott felelősséggel, s áttételesen alkalmazott volt akkor is, ha nem a közös kasszából fizették.

A parasztbábák tudásukat a tapasztalatok hagyományozása során szerezték meg. Előkészítették a szülést, előreemtették a szükséges kellekeket és eszközöket, a szülés után lemosták a csecsemőt és a gyermekágyas anyát. Rendszerint még egy hétig mindennap meglátogatták az újszülöttet, akit megfürösztöttek, szükség szerint ápoltak, s az anyát is tanácsaikkal segítették.

Már 1777-ben *Kopácson* és *Laskón* is volt bába, akiknek „minden csecsemő után fizetnek 17 krajcárt” – áll a *Baranya megye leírásában*³⁵. Ugyanitt olvasható, hogy *Várdarócon* is volt bába.

²⁹Gerendákból összeállított hordótartó állvány a pincékben.

³⁰Világos siller.

³¹*Baranya megye leírása*, 31/r.

³²*Baranya megye leírása*, 31/r., 34/r., 37/r.

³³*Presbiteriális jegyzőkönyv*, 1775–1873. 4. old.

³⁴*Kiss Lajos: A szegény emberek élete* II. 3. kiad. Gondolat, Bp., 1981. 386. old.

³⁵Fol. 31/r., 37/v.

A nép körében különös jelentőségű a születés misztériuma, s így az sem természetellenes, hogy a körülötte segédkező, a bába személyéhez is számos hiedelmet kapcsolnak. A népi hitvilág megőrizte a rontó és gyógyító bábák emlékét is. Ahogy hittek abban, hogy a bábák különféle boszorkányos praktikákkal megronthatják az újszülöttet és a gyermekágyast, ugyanúgy meg voltak győződve arról is, hogy valamiféle természetfeletti erő segítségével a betegségek enyhíthetők, s úrrá tudnak lenni. Ezért nem csoda, hogy némely *drávaszegi* településen a faluközösséget irányítók és az egyház olyan regulákat próbált megfogalmazni, amely betartását kötelezővé tették a bábák számára, mert az előírtak pontos betartása esetén nem eshetett baja az újszülöttnak és édesanyjának. A *Kopácsi ref. egyház Presbyterialis gyűlésen hozott végzéseinek, egyházi követeléseinek, ajándékozásoknak Jegyző könyveiben, amelyeket 1775-től 1873-ig vezettek, az ötödik oldalon esküvési formula maradt fenn, amely megszabta a falu bábájának kötelességeit.*

Az eredetileg huszonegy soros esküvési szöveg az előtte és utána következő datálás alapján valószínűleg 1798-ban került az egyházi könyvbe. Olyan formula lehetett, amely mindegyik bábára egyaránt érvényes volt, csak az egyház, a faluközösség vezetői, a közösség előtt tett fogadalom után folytathatta szülésznői ténykedését. A foglalkozás az önzetlen segítség, isten erejének segítségül hívásán nyugszik. A szöveg azonban sejteti azokat a korabeli mágikus eljárásokat is, amelyeket a hiedelem szerint a bábák jól ismertek, s árthattak vele. Ezért került a formulába, hogy az „erőtlen szülendőket, és szülőket (...) minden *büvölés és bájolás* (kiemelés tőlem – L. K.) nélkül...” kell erősíteni, vagy nem szabad a szülők belegegyezése nélkül kicserélni a kisdéd nevét. Arra is kötelezték, hogy távol tartja magát a részegítő italtól. *Kiss Lajos* is szól idézett munkájából arról, hogy a bábák közül sokan iszákosok lettek. Ennek okát abban látta, hogy a bábát a legtöbb helyen megkínálták pálinkával, lassanként rászokott az italra, italkedvelővé vált. Úgy látszik, az előrelátó *kopácsi* faluvezetők ettől szerették volna tiltással megoltalmazni bábájukat.

A jogokról, jobban mondvá a bábát megillető juttatásokról diszkrétan hallgat ez az okmány. Nem említi a szülészeti szolgáltatásért kiszabott összeget.

A parasztbábák működése az egészségügyi hálózat fejlődésével 1945 után teljesen megszűnt. Néhol már a múlt században is bábaképző intézetek létesültek, vagy különféle tanfolyamok végzősei látták el a szülésznői munkakört.

A kisbíró

A kisbíró a falu alkalmazottja volt, a faluközösséget szolgálta, s a bíró felügyelete alatt végezte feladatait egy esztendeig igen csekély honorárium ellenében. Tisztségbe lépésekor ő is esküt tett³⁶. A fennmaradt esküszöveg feltehetően 1798-ból való.

A kisbíró feladata volt a hivatali helyiségek rendben tartása, takarítása. Kézbesítői teendőket en ellátott, ezenkívül dobszóval (*Laskóin pl.* 25–30 helyen) hirdetéseket tett közzé. A hivatalos hirdetések mellett magánhíreket, eladó ingatlant és mulatságokat stb. is hirdetett. A hirdetéseknél sajátos stílusuk volt: „Értesítik a lakosságot, hogy vasárnap a laskói önkéntes tűzoltó-egyesület farsangi felvonulást rendez. Indulás reggel nyolckor a kocsmá elöl. Ugyanebből az alkalomból vasárnap este nagyszabású maszkabált rendez a tűzoltó-egyesület. Ételről, itálról gondoskodva van. A zenét a laskói tűzoltózenekar szolgáltatja. Mindenkit szeretettel várnak.”

Kopácsról 1774-től fennmaradt az e tisztséget betöltő személyek jegyzéke.³⁷ A jó szolgálatért és a rendes magaviseletért, mint ahogy a listából is látszik, némelyeket két vagy több megbízási időszakra is megválasztották.

A csikós

Az *Alfalukban* fejlett volt az állattartás, ezért lakosaik jómódban éltek. A falvakat rétek és jó legelők vették körül. Lovat, szarvasmarhát és sertést tartottak legnagyobb számban. A lovakkal igát vontattak, a szántást, a teherhordást, a nyomtatást és a fuvarozást is velük

³⁶ *Presbyterialis jegyzőkönyv, 1775–1873. 4. old.*

³⁷ Ugyanott, 170–171. old.

végezték, ezért lóból tartottak legtöbbet. Csak később, a XIX. század második felében lett nagyobb a sertés- és szarvasmarha-állomány.

A községeknek ménesük volt, amelyet a csikós és bojtárja őrzött. Ők is a faluközösség alkalmazásában álltak, a lótartó gazdák fogadták meg őket, a ménest őrizték a legelőkön tavasztól őszig, sőt még télen is. Az állatokat éjjel-nappal a legelőn tartották, csak abban az esetben fogták ki őket a ménesből, ha szükség volt rájuk. A ménest csak olyankor hajtották haza, ha a rétet előtötte a víz, vagy ha télen nagyon nagy hó esett.

Az egész évre szegődött csikósoknak meghatározott bérük volt. *Tagán Galimdzsán a 71 éves kopácsi Koloszar* Istvántól hallotta, hogy „A csikós minden ló után egy véka (12,5 kg) búzát, 1 véka csutás (csöves) kukoricát és bocskorpénzt kapott.” Ennek fejében becsületességet követeltek meg a gazdák: „A csikós legeltet, és éjjel-nappal őrizi a ménest. Az elveszett állatokért felelős volt, de nemigen fizette meg a kárt... Akkoriban nagyon gyakori volt a lólopás. Ha elveszett a ló, a csetnikek³⁸ a csikóst megfogták, lovukhoz kötötték, s így hajtották gyalog. Addig kényszerítették, amíg megmondotta, hogy ki lopta el a lovat. Mert az a csikós mindig tudta, hogy ki vitte el az állatot, hiszen ő is részes volt a dologban. Sokszor látta adatközlőnk, hogy a csikóst alaposan és addig verték, míg meg nem mondotta, hogy ki vitte el a lovat. Ezek rendszeren a nádasokban tartózkodó betyároknál voltak, de a csikós hiába jelölte meg a helyet, a csetnikek nem mertek utána menni, féltek a betyároktól. Máskülönb a betyárok maguk hívták fel a csikóst, hogy mondja meg, hol keressék a lovat. Az ellopott állatok nemigen kerültek meg, annál inkább, mert a falu lakói közül egyesek a betyárokkal tartottak. A legnagyobb betyár abban az időben itt *Laci* volt, a csetnik őrmester pedig *Petkó*. *Laci* betyár nem félt senkitől. A faluban, a dárdai vásáron nyugodtan járt-kelt az emberek között. Mindenki, még *Petkó* őrmester is ösmerte, hiszen akárhányszor még pénzt is adott *Petkónak*. A lólopás különben elég könnyű volt akkoriban. A *Dunában* kevés volt a víz, s a gázlón még szekérral is át lehetett menni. A tolvaj egyszerűen lóra kapott, s átment a *Dunán Bácskába*. Előfordult, hogy a károsult közvetlen fordult *Lacihoz*, s pénzt adva neki, kérte, hogy adja vissza a lovat. *Laci* meg is ígérte, de amint az utcára kilépett, a pénzt odaadta a legelső leánynak, akivel találkozott, a lovat azonban soha sem hozta vissza.”³⁹ A csikós, a betyár, a lólopás mindinkább halad a folklorizáció felé.

Várdarócon másképpen bérezték a csikóst: egy véka búza, egy kenyér és négy krajcár bocskorpénzt tette ki a járandóságát.

A csikós állandóan a ménes mellett tartózkodott. Hogy a lovak ne kóboroljanak el, lábukra nyűgöt és békót (béklyót) tettek. A keresztnyűggel két lovat kötöttek egymáshoz. A béklyóval inkább a lótolvajok ellen védekeztek. *Kopácson* a csikós a legelőn nádból készült kerek (kontyos) kunyhóban éjelezett, amelynek nádból volt az ajtaja is. *Várdarócon* nyeregtetős kunyhót építettek maguknak, amelynek a fara kerek volt. Az ajtót nádból vagy vesszőből fonták. Hideg időben tüzet is raktak a kunyhóban. Laskóról nincsenek adatok, amelyek ménes meglétéről tanúskodnának. Ott mindenki maga hajtotta ki a lovat a legelőre. „Éjjel nem őrizte ezeket senki, és a betyárok zavartalanul elhajtották a lovakat.”⁴⁰

A ménesek tartása a múlt század utolsó évtizedeiben végleg megszűnt. Először a gazdák csak nyáron engedték a lovakat éjjel-nappal a legelőre, télen istállóban tartották őket, majd fokozatosan áttértek az otthoni, állásos lótartásra. Miután teljesen felszámolták a ménest, a csikós is feleslegessé vált, s csak egy-egy híres látomást elbeszélő monda, történet idézi fel ezt a kalandos foglalkozást a legőregebbek emlékezetében.

A csordás és a kondás

A századfordulóig általánosan elterjedt volt a magyar fajta marha tartása és tenyésztése. Elsősorban a szilaj módhoz való szokottsága, igénytelensége és húsa miatt vált közkedveltté, ezenkívül a gazdasági munkában is hasznosították, olykor igavonásra is befogták. Csak a századfordulót követő évtizedekben kezdte kiszorítani a nyugati fajta.

A falvak gazdái a szarvasmarhákat a csordában terelték a közeli legelőkre, s őrzésüket a csordásra bízták, akit egész évre fogadtak fel. Általában két csordában őriztették az állatokat:

³⁸Pandúrok.

³⁹*Tagán Galimdzsán*: Néprajzi gyűjtés, 1941. Néprajzi Múzeum. Bp. EA 1855.

⁴⁰Úgyanott.

egyikben a tehenek voltak, a másikban a tinók. A teheneket őrző pásztornak a neve csordás volt, a tinókra a tinógulyás ügyelt. Mindkettőjük bére azonos volt. Kopácson minden állat után egy véka kukorica és öt krajcár bocskorpénz járt nekik. 1941-ben a csordás bére egy véka búza, egy véka csutás kukorica és hat fillér bocskorpénz volt, ezenkívül állatonként kapott két kilogramm kenyeret.⁴¹ A pásztorok kisegítőként maguk mellé vettek egy vagy két bojtárt. Bérüket ők maguk fizették, s ők is választották egy évre.

Szokás volt, hogy húsvétkor és pünkösdkor a csordások elmentek azokhoz a gazdákhöz, akiknek a jószágát őrizték, s ott ajándékot kaptak. Reggel, a gulya kihajtásakor a háziasszonyok kalácsot tettek a csordások tarisznyájába, amely ha megtelt, valamelyik háznál hagyták, s később mentek vissza érte. Az ajándékozás szokása még 1941-ben is járta.⁴²

Laskón a fejősteheneket egy csordában tartották a tinókkal, ezért nem is alkalmaztak kétféle csordást. A pásztor egyévi bére minden állat után egy véka (12,5 kg) búza és négy krajcár bocskorpénz volt. A bojtárt Laskón is a pásztor fogadta fel és fizette. A két falu között alig pár kilométer a távolság, a bérezésben azonban mégis nagy volt az eltérés.

A nem fejősteheneket borjaikkal együtt és a tinókat a csordások egész éven át, az első hó leeséséig a legelőn tartották. A pásztorok is a jószág mellett háltak kör alakú, nádból készült kunyhóban, amelynek még az ajtaja is nádból volt. Laskón a marhákat éjjel fából készült akolba terelték, nehogy elkóboroljanak.⁴³

A kanász is a faluközösség alkalmazásában állt. Reggelente kihajtotta a sertéseket a község disznólegelőjére, vagy ha azt előntötte a víz, a falu körüli részekre, a páskomra. Napközben felügyelt az állatokra, éjjelre mindig hazahajtotta őket. Laskón nem volt külön disznólegelő, ezért a többi állat legelőhelyére terelték ki a kondát.

A kanász és a bojtár két-háromszáz disznót is őrzött. A jó idő beálltával már öt-hat óra körül kiterelték a kondát a legelőre. A kanászt is egész évre fogadták fel, újévtől újévig tartott a szolgálata. Ha elégedetlenek voltak a gazdák vele, december elején tudtára adták, hogy a következő esztendőben nem alkalmazzák. Bére állatonként kevesebb volt, mint a csordásé. Kopácson minden disznó után kapott egy véka búzát, két kiló krumplit és tíz krajcár bocskorpénzt. Ez a bér az éves disznók után járt neki, vagyis azok után az állatok után, amelyekre egész éven keresztül felügyelt. A hónapos disznók után kevesebbet kapott, havonta darabonként tíz krajcárt, mivel azok csak pár hónapig voltak a kondában.⁴⁴

A szilaj állattartás úgyszólván teljesen megszűnt 1941 után. Az állomány újabb fajtákkal gyarapodott. Ezek fejlődéséhez istálló tartásra volt már szükség. De a legelők is eltűntek az ármentesítések, gyakori határrendezések következtében. A faluközösségek gazdasági életében fontos szerepet játszó csordás- és kondásmesterség is kihalt.

A bakter

Még e század első évtizedeiben is az *Alfalukban* az éjszaka csendjét a csöszként fizetett éjjeliőr, a bakter hangja törte meg. Óránként kikiáltotta vagy bádognyúlással jelezte az időt, egyúttal óvatosságra is intette őket: vigyázzanak a tűzre, a vízre. Hangjával tudtul adta jelenlétét, megnyugtatta embertársait, hogy éberen őrködik álmuk és vagyonuk felett. A *várdaróci* bakterek órákiáltó rigmusa ekképpen hangzott:

*Tízet ütött már az óra
Térjetek már nyugovóra!
Nincs felírva homlokodra,
Mire virradsz fel holnapra.*⁴⁵

⁴¹Ugyanott.

⁴²Ugyanott.

⁴³Ugyanott.

⁴⁴Ugyanott.

⁴⁵Péter József, 39 é. (1981), Várdaróc. Lábadi Károly gyűjtése.

Vagy:
*Tíz órára jár az idő
A nyugvóhely készitendő.
Tizenkettőt üt az óra,
Térjete már nyugovóra!
Éjjel után óra három,
Amíg a falut körüljárom.
Hajnalodik, öt az óra,
Kakas szólít virradóra.⁴⁶*

A kopácsi bakter is járta az utcákat és óránként kiáltott egy-egy versszakot. Érdekessége, hogy amíg a nyelvterület legnagyobb részén tízről, *Kopácson* kilenctől kezdte mondogatni az órákat:

*Kilencet ütött az óra,
Térjete hát nyugovóra!
Ajtót, ablakot becsukjatok,
Kandallóra vigyázzatok!⁴⁷*

A bakterek a közösség megbecsült szolgálói voltak, s némi hatalommal is rendelkeztek. 1777-ben mindhárom falunak volt állandóan alkalmazott óre, aki ügyelt a tolvajokra és gyújtogatókra.⁴⁸

Az éjjeliőr a falu választotta. Ha tehetősebb volt a közösség, két baktert is felfogadott. Többnyire kiszolgált katonamebert alkalmaztak. Megválasztásakor nagyon fontos követelménynek számított megbízhatósága és feddhetetlen magánélete. Ha jól teljesítette feladatát, évenként újraválasztották. Bére igen csekély volt, rendszerint annyi helyről kapta a fizetését, ahány kémény, azaz amennyi háztartás volt a faluban.

Az éjjeliőrök sötétedés után léptek szolgálatba, kilenc órától járták az utcákat. Fegyvert nem viseltek, kezükben fokot vagy botot tartottak arra az esetre, ha rossz szándékú emberrel akadtak össze. Bakterlámpát is vittek magukkal. Szolgálatteljesítés közben bekukkantottak mindegyik portára. Tanúi voltak a háziak éjszakai munkájának, végignézték a kocsmázók mulatozásait, akaratlanul is fültnúi voltak a legények és lányok suttogásainak és észrevették a kertek alján járó szerelmek titkos útjait.

A bakterek békés, szorgalmas emberek voltak. A legjobbak nevét sokáig megőrizte a köztudat. Az utolsó bakter, a kopácsi Nagy József az 1960-as évekig teljesített szolgálatot.

A csősz

A faluközösségek nemcsak a település nyugalmaról gondoskodtak, hanem fizetett öröket, csőszöket is alkalmaztak, akik a határ termését igyekeztek megvédeni. Minden háztartás megszabott terménymennyiséggel fizette ki évente a csőszöket, akik őrzőjáratot teljesítettek a mezőn. Ha valakit lopáson értek, azzal megfizették az okozott kárt. Amennyiben az elkövető ismeretlen maradt, nem sikerült nyomára bukkanniuk, a kár értékét a csőszök fizették ki, s ez a szokás alapos éberségre sarkallta őket. A bírónak tartoztak beszámolni. Az *Alfalukban* három évre fogadta fel a csőszöket a közbirtokosság. Minden év végén ki-ki földterületének nagysága arányában természetben – búzában, kukoricában, burgonyában és babban – fizette meg a csőszbért. Az öröknek fegyverük is volt: egycsövű puska és fokos.*

Lábadi Károly

⁴⁶Ugyanő.

⁴⁷*Katona Imre–Lábadi Károly*: Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1986. 282. old. Laboda Gábor gyűjtése.

⁴⁸*Baranya megye leírása*, 31/r., 34/r., 37/v.

*A tanulmány befejező részét a következő számban közöljük (*szerk.*).